

El currículum: una reflexió sobre la pràctica

J. Gimeno Sacristán. Resum del capítol primer: “La cultura, el currículum y la pràctica escolar”.

Gimeno Sacristán defensa la seva perspectiva del currículum com a forma i significat educatiu al qual s'arriba a partir dels processos de transformació que es donen a les aules. Quan els criteris, objectius, prescripcions, etc, tenen una traducció cap als processos d'aprenentatge dels alumnes.

El plantejament crític sobre el currículum el considera com a una invenció social que reflecteix eleccions socials conscients i inconscients que responen a determinats valors i creences dominants.

Malgrat això, la concepció més estesa és aquella que pensa el currículum com a conjunt de continguts o matèries a superar per l'alumne. També se'n parla com a conjunt d'activitats planificades i seqüenciades tal com apareixen als manuals i guies pel professorat; o com a conjunt de resultats que es persegueixen; plasmació del pla de reproducció que per a l'escola que té una determinada societat; o conjunt de tasques i destreses que s'han de dominar (tradicionalment als currículums de formació professional); conjunt de continguts i valors per a millorar la societat, etc.

Són diferents interpretacions del que és el currículum. En tot cas un currículum és sempre el reflex d'un model educatiu determinat i per tant no és aliè a la ideologia. Caracteritzar el currículum de forma només tècnica “es, cuando menos, una ignorancia culpable” (15), sosté en Gimeno Sacristán.

És simplista concebre el currículum com a un sistema organitzat de continguts. *Currículum* vol dir també finalitats, objectius, orientacions, activitats, etc; és a dir: un projecte global d'educació. No podem concebre'l com a quelcom ja donat que només s'ha de desplegar, sinó com el procés i el producte d'una discussió educativa en torn a mecanismes socials com ara: seleccionar, organitzar el coneixement, impartir-lo i avaluar-lo.

Currículum com a creuament de pràctiques diverses

El currículum no és una realitat abstracta, que es pugui separar del context educatiu concret en el qual es desenvolupa. És una pràctica que s'estableix com a diàleg entre agents socials, elements tècnics, alumnes que reaccionen, professors que el modelen, etc. Segons diu Lundgreen, tractar el currículum com a realitat objectiva i o com a procés suposa legitimar les opcions curriculars vigents, fixar-les com a indiscutibles.

El currículum és una construcció social, expressió dels diferents interessos que graviten en torn al sistema educatiu i està carregat de creences i valors propis d'un entrellat cultural, polític, social i escolar. Tot currículum és selectiu, tria uns continguts i desestima d'altres. Per això podem afirmar que una escola és allò que desenvolupa el seu currículum, declaracions grandiloqüents a banda. La comprensió del sentit de cada currículum en cada situació és imprescindible pe a dissenyar un projecte alternatiu.

King ens proposa una reflexió contextual sobre el currículum que sosté que el seu significat ve donat pels contextos amb els quals es relaciona, com ara el context de l'aula, el context històric escolar (creences, tradicions al llarg de la història), context polític (incidència de les forces polítiques i econòmiques). D'altra banda, el currículum, que no es pot reduir a una visió asèptica i purament tècnica s relaciona amb una sèrie d'àmbits de l'activitat humana:

1. Àmbit de l'autoritat política i administrativa. Els centres poden tenir un major o menor marge de llibertat. S'acostuma a identificar el currículum amb allò que l'autoritat competent prescriu; un exercici d'imposició encara que provingui de poders democràticament establerts.
2. Subsistema de participació i control. Juntes directives, consells escolars, sindicats, associacions, etc. El currículum no és aliè a un determinat equilibri entre poders.
3. Ordenació del sistema educatiu. Nivells, cicles, etapes que marquen determinats camins en la progressió dels aprenentatges. Aquets ordenació del sistema compleix funcions selectives, socials, professionals i culturals.
4. El sistema de producció de mitjans. És indiscutible la incidència en el currículum dels materials didàctics. En el cas espanyol aquests es redueixen als llibres de text de les diferents matèries “que son los verdaderos agentes de elaboración y concrección del currículum” (27). Les editorials, a banda de ser un boiant sector productiu, també constitueixen poderosos agents de formació del professorat, especialment en un cas com l'espanyol a on la formació dels docents és bastant baixa i el marge d'autonomia és escàs. Finalment, Gimeno apunta que determinats materials didàctics (substancialment, el llibre de text) reforça l'educació per cicles, niells, assignatures, etc.
5. Els àmbits de creació culturals, científics, etc. Que influeixen els currículums perquè seleccionen continguts, els ponderen, imposen formes d'organització, paradigmes metodològics, models discursius i textuals, etc. Sobretot quan els docents són especialistes en alguna matèria. Una part important de l'interès sobre el currículum en els països industrialitzats, sobretot de les àrees de ciències, s'explica per la pressió que hi exerceixen institucions investigadores lligades a interessos econòmics i tecnològics.
6. Subsistema tècnico-pedagògic: Formadors, especialistes i investigadors. Van proposant formes d'entendre la pràctica, d'interpretar el currículum que tenen certa incidència en la política educativa, l'administració i el professorat. La seva influència, en general perifèrica, és major o menor tot depenent de la seva capacitat de resposta a les necessitats del sistema educatiu.
7. El subsistema d'innovació. En els sistemes educatius complexes de les societats desenvolupades cobra importància la renovació educativa qualitativa per acomodar els currícula a les necessitats socials. En el cas espanyol aquesta funció ha recaigut en grups de professors i moviments de renovació pedagògica. No ha estat en el cas espanyol una funció assumida de manera global i sistemàtica per les administracions educatives.
8. El subsistema pràctico-pedagògic. El procés, les pràctiques d'ensenyament-aprenentatge reals a les aules, protagonitzades per alumnes i professors

Tots aquests subsistemes mantenen relacions de determinació recíproca entre ells. El conjunt d'aquestes interrelacions és el *sistema curricular*, comprensible només dintre d'un sistema social general.

Tota la pràctica pedagògica gravita en torn al currículum

Tota la pràctica pedagògica gravita en torn al currículum. El currículum s'expressa a través de les pràctiques a l'aula i aquestes pràctiques, segons Gimeno Sacristán estan *multicontextualitzades*. Per exemple quan s'avalua es crea un clima que serveix per mantenir el control sobre l'alumnat, la qual cosa expressa el clima de control que és sempre present en tot allò que és escolar, fins i tot a les etapes d'escolaritat obligatòria que no tenen, a priori, el caràcter seleccionador d'altres etapes educatives.

Pocs temes educatius no tenen a veure amb el currículum. Afecten clarament el currículum, per exemple, l'organització del sistema escolar per nivells, la selecció del professorat, l'avaluació escolar, els mètodes pedagògics, el sentit i orientació de la professionalitat docent, etc.

Per tant, els canvis substancials no s'hi poden produir només a través del canvi dels continguts curriculars o de les pràctiques d'aula. La pràctica escolar és una "pràctica institucionalitzada", el canvi de la qual requereix moure tots els àmbits pràctics que la condicionen. A la inversa, les pràctiques curriculars dominants deixen com a sediment una valoració sobre el que són aprenentatges curriculars substancials, un determinat esquema vàlid per a molts docents sobre el que és un coneixement "valuós".

El currículum està relacionat de forma molt estreta amb el que en cada moment s'entén per *professionalitat docent*. Les qualitats, funcions, comportaments que configuren el que s'entén per bon professor o bona professora depenen de les finalitats, continguts, mecanismes d'un determinat desenvolupament curricular.

En el currículum es creuen de manera interrelacionada components diversos com ara pedagògics, polítics, pràctiques administratives, de producció de materials, de control sobre el sistema escolar, innovació pedagògica, etc.

Les raons d'un aparent desinterès

És sintomàtic que el tema del currículum sorgeixi com a tasca de gestió administrativa i no pas com a qualsevol altra qüestió de l'àmbit de la investigació educativa. Les decisions sobre el currículum s'han adoptat al marge del sistema escolar i els seus professionals. Només en etapes d'una certa complicació tècnica (per exemple, el desplegament de la LOGSE) s'ha necessitat la col·laboració dels experts, però sempre al servei de les decisions polítiques i administratives.

La regulació del currículum és un aspecte més de la gestió política i administrativa de l'educació, com els mecanismes d'accés del professorat, els mínims que ha d'acreditar l'alumnat per promocionar, etc. "El legado de una tradición no democrática, que además ha sido fuertemente centralizadora, y el escaso poder del profesorado en la regulación del sistema educativo, su misma falta de formación para hacerlo, han hecho que las decisiones básicas sobre el currículum sean de la competencia de la burocracia administrativa. El propio profesorado lo admite como normal, porque está socializado profesionalmente en ese esquema. No perder de vista todo esto es importante cuando se centran en las innovaciones curriculares expectativas de cambio para el sistema escolar". (39)

Per tant, el discurs curricular sempre tindrà una vessant política, conseqüentment, la torització sobre aquest tema serà “adaptativa, reformista o de resistència”.

Un primer esquema d'explicació

Gimeno proposa definir el currículum com *el projecte selectiu de cultura, culturalment, socialment, políticament i administrativament condicionat, que farceix l'activitat escolar i es fa realitat dintre de les condicions de l'escola tal i com aquesta es troba configurada*. D'això se'n deriva:

1. Que l'aprenentatge dels alumnes dintre de la institució escolar, depèn d'aquesta selecció de continguts escolars peculiarment organitzats que s'imposa.
2. El currículum es desenvolupa dintre d'unes determinades condicions polítiques, administratives e institucionals que creen un context que condiciona decisivament l'experiència d'alumnes i professors alhora que prefiguren l'anomenat “currículum ocult”.
3. A la vegada, el currículum i la realitat escolar que el contextualitza depèn d'una estructura de supòsits, idees i valors que justifiquen una determinada selecció cultural. A la part de darrere de qualsevol currículum hi ha una *filosofia curricular*, síntesi d'opcions filosòfiques, epistemològiques, científiques, pedagògiques i de valors socials. Aquesta filosofia, quan es fa explícita i es difon, influeix en aquells que prenen decisions sobre el currículum. “Así, por ejemplo, el esquema de programar la práctica docente por objetivos, es una filosofía curricular que condiciona la práctica y puede tener consecuencias en el aprendizaje que ocurra en el aula, siendo como es un esquema para dotar de racionalidad tecnológica a la práctica de gestores básicamente. Es un código para articular la práctica que actúa de elemento condicionante de lo que se decide previamente como contenido cultural del currículum”. (41)

Les teories sobre el currículum: Elaboracions parcials per a una pràctica complexa.

La teorització sobre el currículum és molt deficient i descontextualitzada. Es limita a oferir criteris ahistòrics i sense consideració de les idees en que es fonamenten, sota la preocupació utilitarista bones pràctiques per a aconseguir bons docents per l'obtenció de bons resultats educatius.

Després d'un seguit de consideracions sobre el valor de la teoria com a discurs que interpreta la realitat i sobre el fet que la teoria sobre el currículum no ha determinat clarament el seu objecte d'estudi, n'ofereix algunes concepcions teòriques:

a. El currículum com a suma d'exigències acadèmiques.

Malgrat les seves justificacions, aquesta concepció més que defensar el valor real de les disciplines, perviu en una reivindicació de valors culturals que no es corresponen amb la qualitat real de la cultura impartida a les aules. Aquesta orientació sorgeix en el saber medieval que distribuïa el saber acadèmic en el trivium i el quadrivium. Les “assignatures” són les que recullen la cultura elaborada.

Aquestes concepcions formalistes i acadèmiques, que es relacionen amb un sistema escolar que concedeix títols i acreditacions, han arrelat profundament a l'educació secundària i superior i contaminen seriosament els nivells elementals. Com que el currículum es concreta en un llistat de continguts és més fàcil de regular i assegurar la seva inspecció, encara que aquest plantejament entri en contradicció amb les orientacions pedagògiques que l'acompanyen. Aquesta tornada als continguts inserits en matèries tancades té un moment privilegiat amb la crisi del Sputnik (1957) a costa dels plantejaments de l'educació progressiva, de connotacions psicològiques i socials.

Quan es planteja la necessitat d'una educació bàsica per a tothom, és natural que aquesta concepció del currículum trontolli.

b. El currículum: base d'experiències.

La preocupació per l'experiència i interessos de l'alumnat està lligat a moviments de renovació amb preocupacions humanistes i socials. De vegades presenta elements "anticulturals" que s'han d'entendre a com a reaccions pendulars contra l'academicisme" imperant. El moviment progressista americà i l'escola nova europea van trencar en el seu moment el monolitisme d'un currículum centrat en les matèries. Aquesta orientació prima lògicament les *experiències* i la *metodologia* per sobre dels continguts.

A la primera revisió que va fer l'AERA (American Educational Research, Association) al 1931, el currículum es concep com a la suma d'experiències que l'alumnat té o és probable que obtingui a l'escola, la qual cosa posa l'èmfasi en aspectes culturals no lligats de manera estricta als continguts procedents de les disciplines acadèmiques.

La derivació negativa d'aquesta orientació humanista seria, segons denuncia Gimeno, una certa "mística" de la realització personal a través de l'escola, una mena de "romanticisme" pedagògic "que niega todo lo que no sea ofrecer actividades gratificantes por sí mismas y atender a una pretendida dinámica de desarrollo personal, entendido éste como proceso de autodesarrollo en una sociedad que aniquila las posibilidades de los individuos, y al margen de los contenidos culturales". (49)

Dewey, en aquest sentit, es planteja la necessitat de lligar l'experiència vital concreta de l'individu amb els continguts culturals i científics socialment establerts. Això exigeix apropar les matèries d'estudi a les aplicacions socials possibles del coneixement i les necessitats de les persones.

Aquesta concepció, de gran importància en la tradició educativa occidental, no té en compte que no totes les experiències de les quals se n'aprèn són estructurades i explícites, como ho demostra la realitat del "currículum ocult". D'altra banda aquest enfocament psicopedagògic ha portat a plantejaments que desconsideren la dimensió cultural de tot currículum dintre de la missió social i culturitzadora de l'escola, encara que aquesta orientació experiencial acostuma a adreçar-se als primers nivells del sistema educatiu.

c. **El llegat tecnològic i eficientista del currículum.**

És el model propi d'una pedagogia "desideologitzada", basada en una suposada *racionalitat* i al servei de les exigències del sistema productiu.

Com dèiem abans, el currículum és part inherent de l'estructura del sistema educatiu, ja que fixa els seus nivells, modalitat d'accés, les transicions, els controls per a acreditar, etc. Per tant, en aquesta orientació, la preocupació pel currículum obeeix no a necessitats intel·lectuals, sinó purament administratives i econòmiques: la necessitat de qualificar la població per introduir-la en els diferents nivells i modalitats de la vida productiva". (53) Aquest model burocràtic respon a les pressions del moviment de la gestió científica de la indústria.

El "management" científic és l'alternativa taylorista a la iniciativa dels treballadors, contra la qual es proposa la figura de l'*expert*. El *manager* dissenya i l'executor executa d'acord amb els criteris de qualitat establerts des de fora del camp d'actuació del docent. La professionalitat del professor ve donada pel seu nivell d'execució dels objectiu imposats. Les competències del docent resten reduïdes a *destreses*. D'altra banda el coneixement que s'hi genera queda reduït a l'esfera de la gestió eficaç.

"De ahí la contradicción que se produce cuando en un sistema educativo gestionado por estos modelos, surgen las ideas-fuerza del profesor activo, la independencia profesional, la autonomía en el ejercicio de la profesión, etc." (54)

La perspectiva de Tyler (1973) és la dels gestors de l'educació i encara resta arrelat en àmplies esferes de l'administració educativa, la inspecció i la formació del professorat. Amb una orientació semblant, Johnson (1967) concep el currículum com a conjunt d'objectius que es volen aconseguir, la qual cosa suposa establir la dinàmica de mitjans i finalitats com a esquema racionalitzador de la pràctica. El currículum prescriu finalitats últimes i es desentén dels mitjans (activitats, materials, etc) i de les raons per les quals aquests objectius s'han d'aconseguir. La tecnocràcia dominant al món educatiu prioritza aquest tractament que obvia el discurs polític, filosòfic, social, fins i tot pedagògic sobre el currículum.

d. **El currículum com a configurador de la pràctica.**

És el model que dóna més autonomia al sistema respecte a l'administració educativa i al professorat per modelar la seva pròpia pràctica. La pràctica, en aquest cas, recull les aportacions de la teoria crítica de l'educació, implica una reflexió sobre el currículum com a objecte social i sobre la mateixa pràctica professional.

El currículum a partir de la pràctica permet tornar a la unitat que una determinada concepció didàctica havia fragmentat: continguts, d'una banda, i mètodes, d'una altra banda; ensenyament i aprenentatge; aula i context, etc. El currículum com a pràctica, com a actuació permet posar en evidència els problemes reals de les escoles, els professors i la societat. D'aquesta manera la teoria curricular es compromet amb la realitat.

No pot ser una teoria "objetivista", asèptica ni neutral perquè intenta il·luminar la pràctica educativa i els seus condicionaments, per tal de no ser una coartada, un discurs

legitimador d'interessos que no discuteix . “La mejora de la pràctica implica tomar partido por un marco curricular que sirva de instrumento que sirva de instrumento emancipatorio para sentar las bases de una acción más autónoma”(57). Això portarà a prendre consciència de com les condicions presents duen a la manca d'autonomia. En aquest sentit és difícil que el professorat utilitzi metodologies creatives a l'aula quan se sent poc autònom, gestor de prescripcions en què no ha intervingut.

En aquesta perspectiva el currículum deixa de ser un mitjà per aconseguir unes finalitats amb un professorat que és un dels recursos instrumentals. Els actors dialoguen en situacions obertes, complexes i modelables, subjectes a determinats condicionants. El docent eficaç és aquell que sap discernir, no aquell que posseeix tècniques d'indiscutible validesa per a situacions borroses i complexes. (58) La pràctica és, per naturalesa, incerta i els problemes s'han de resoldre a través d'un procés de deliberació.

L'enfocament curricular del qual estem parlant destapa la fal·làcia de les concepcions purament tècniques. Com diu Kemmis –*El currículum, más allá de la teoría de la reproducción*, Madrid, Morata, 1988- :

“...las teorías curriculares son teorías sociales, no sólo porque reflejan la historia de las sociedades en las que surgen, sino también en el sentido de que están vinculadas con posiciones sobre el cambio social y, en particular, con el papel de la educación en la reproducción o transformación de la sociedad.” (59)

També Stenhouse considera el currículum com a camp de relació entre la teoria i la pràctica, relació en la qual el docent ha de ser un actiu investigador. El currículum ha de partir no tant del que desitjaríem que succeís a les escoles, sinó del que realment passa a les mateixes. Per dir-ho amb més exactitud: ni les intencions ni la pràctica són, per separat, la realitat, sinó ambdues en interacció Estem dintre d'una teoria il·luminativa que vol desvetllar el desplegament pràctic de les idees. La perspectiva pràctica del currículum destaca com es porta a terme en la realitat, quan s'està desenvolupant. Adoptar el model curricular del qual parlem implica adoptar una posició d'incertesa, poc còmoda, a diferència de la falsa seguretat que dóna el model tecnològic.

El docent passa a ser no un mer gestor sinó un investigador reflexiu en la seva pròpia pràctica. El currículum, segons Stenhouse, ha de ser el marc en el qual el docent pugui desenvolupar noves habilitats, tot relacionant-les amb les concepcions sobre el coneixement i l'aprenentatge. (61)